

СЕРЕДНЬОВІЧНА ТА НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 373.22 (477) "18/19"

Олександр Гужва,
Олена Кравченко
(м. Харків)

ЯСЛА-ПРИТУЛКИ ЯК ФОРМА ОПІКИ НАД ДІТЬМИ В УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

*Турбота про дітей – ознака справжньої цивілізації.
F. Marbeau.*

Ставлення до дитини як до духовного скарбу суспільства відкрило нові форми опікування над дітьми, до яких належить і створення дитячих ясел. У контексті культурно-історичних традицій розглянуто основні етапи функціонування притулків-ясел в Україні в дорадянський період.

Ключові слова: ясла-притулки, діти, опікунство, турбота, доброчинність.

Постановка проблеми та стан її розробки. Проблема дитинства має стосунок до всіх сфер соціокультурного буття: системи моральних та духовних цінностей, покращення добробуту, збереження інституту сім'ї, забезпечення прав жінки-матері. Звичайно, охопити всі напрямки розробки проблеми в одній статті важко. Наявні роботи розглядають проблему піклування над дітьми найчастіше в публіцистичному, аніж у науковому-історичному плані. Зібрати всі архівні дані – означає відповісти на такі питання, як рівень моралі суспільства, загальний рівень культури, пошуки архівних документів нададуть змогу виявити окремі особистості, для яких піклування над дітьми стало сенсом буття.

Історія вивчення цього питання розпочалася з другої половини ХІХ ст. Автори дорадянської доби були сучасниками й творцями нового типу дитячих закладів – ясел. Багато з них надавали корисні практичні рекомендації щодо важливості й корисності цих закладів і для дітей, і для батьків. Призначення ясел для дітей характеризували М. М. Фесенко [1], А. К. Арнольд [2 – 4], А. Ф. Селиванов [5, с. 20 – 27], А. І. Шингарьов [6], В. В. Шенгелідзе [7], О. М. Шкарин [8] та інші.

Питання громадської та приватної доброчинної діяльності ХІХ – початку ХХ ст. висвітлені в численних дослідженнях російських істориків (О. П. Белоножко, Т. Б. Конової, О. Р. Соколова, Г. М. Ульянової) та українських істориків (С. І. Поляруш, Ф. Я. Ступака, О. М. Доніка, Г. Л. Махоріна та багатьох інших).

Історію соціального піклування дітей у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. вивчали такі сучасні науковці, як І. І. Апаріна та В. М. Попов [9], Н. В. Єлфімова [10], С. В. Агуліна [11], О. В. Бердова [12]. Діяльність дитячих ясел у Росії досліджували Л. Лубенська та М. Гіммельфарб [13], С. П. Бабинська [14], у Тамбові – А. С. Туманова [15, с. 183 – 184], у Харкові – І. П. Сергєєв [16, с. 137].

Метою статті є висвітлення процесу створення та діяльності ясел-притулків для дітей із малозабезпечених сімей як однієї з форм опіки над малолітніми в Україні дореволюційної доби.

Досить проблемним і недостатньо дослідженим є питання про традицію піклування над дітьми в широкому історичному контексті. Мабуть, варто шукати відповідь на це запитання від часів язичництва, коли слов'янські племена утворили єдиний союз. Саме широкий історико-філософський дискурс дозволяє віднайти підвалини для усвідомлення дитини як найвищого духовного скарбу в менталітеті та засадах духовного дуття слов'ян. Саме цей дискурс є необхідним у підході до проблеми опікування над дітьми безпосередньо в контексті XIX ст., коли за цю справу взялися не тільки окремі особистості, а й саме суспільство. Від часів Петра I були створені притулки для незаконнонароджених дітей (на зразок того як те було при монастирях та приватних, мистецьких школах та майстернях). Поєднання приватних ініціатив та державних саме в другій половині XIX ст. призвело до створення певної програми опіки не тільки над дітьми-сиротами, а й над дітьми з нижчих прошарків суспільства. Діяльність цих форм опіки над дітьми, їх скерованість на надання освіти, прищеплення навичок до праці й стає стрижнем нашого дослідження.

Результати дослідження. Піклування над дітьми за часів язичництва постає як вимога життя, скерована на відтворення соціуму. Уже тоді дитина сприймалась як зміцнююча духовна основа сім'ї. Зміна світоглядних парадигм із появою християнства, саме в ставленні до дітей, зберегла потребу в піклуванні над дітьми. Дитина – то чиста душа, втілення совісті, живе джерело гармонії для всіх, хто її бачить. Дитячі голоси, які лунали в храмі, сприймалися як голоси янголів. Багато в чому вони скріпляли воедино сферу рацію та сферу почуттів: релігійний догмат укорінювався в серцях людей як істина, що не піддається сумніву.

Княжа доба відзначена появою освіти. Дітей здебільшого навчали при палацах. Більш різноманітний склад учнів існував у школах та притулках при храмах і монастирях. Загалом то був поділ усієї економічної системи та окремі види господарської діяльності. Малі діти виявилися потрібними скрізь. Дитина багато не вимагала для себе. Мова про добродійність виникала в окремих випадках. Хоча відомо, що найкращі воїни, радники, вірні слуги виховувались із дітей сиріт. Така традиція складалася не лише на території України, а й у країнах Заходу та Сходу. Цікаво простежити за мандрами таких понять, як співчуття, альтруїзм, любов у різних мовах.

Доба відродження й новий час, коли ідеї гуманізму починали втілюватись у життя, лише загострювалися проблеми піклування над дітьми. Багато молодих людей з України навчались у цей час в університетах Європи. Довідки про це зберігаються в університетських хроніках. Звичайно, то були діти з вищих соціальних прошарків. Саме вони відчували себе громадянами світу і вбирали в себе мудрість епох. Найбільш яскравим взірцем у питанні ставлення до дітей стала античність. Ліцеї, академії, камерати не вичерпують усіх форм дитячого виховання. Дитяча праця та дитячі здібності ставали на служіння капіталу. Безперечно, позитивним у вирішенні питання про піклування над дітьми була поява індивідууму як носія загальнолюдських цінностей. Велика гуманістична традиція від сивої давнини стала вагомим стимулом для виникнення й такої форми виховання неповнолітніх, як дитячі ясла-притулки.

Як зазначав А. К. Арнольд, у XIX ст. добродійність проходила нову фазу, бо з'явилося піклування про немовлят. Залежно від віку дітей дослідник виділив три типи закладів для них: 1) ясла у власному сенсі, тобто установи, які приймали майже винятково немовлят і дітей до 3 років. У Росії вони називалися також "колыбельнями"

та "младенческими"; 2) установи, до яких приймали дітей від 3 до 7 – 8 років: "народні дитячі садки", "материнські школи", "денні притулки". У селах вони називалися також "яслами", "днівками"; 3) ясла змішаного типу, куди приймали всіх дітей дошкільного віку, включаючи немовлят [3, с. 232 – 233].

На відміну від Західної Європи, де перші два типи ясел суворо розділялись і змішаних практично не існувало, у Росії переважав третій, змішаний тип – ясла-притулки [3, с. 233].

Засновником перших у Європі дитячих ясел (*creches*), що відкрились 14 листопада 1844 р. у Парижі, був французький філантроп, відомий педагог Firmin Marbeau (Ф. Марбо) (1798 – 1875 рр.) при сприянні духовенства й дам-благодійниць [5, с. 22; 17]. Незабаром ясла відчинили свої двері в Австрії, Бельгії, Англії, Португалії, Німеччині Іспанії, Австро-Угорщині, США, Греції, Голландії, Швеції та Швейцарії [18, с. 234 – 235].

У Росії перші ясла були відкриті 1845 р. княгинею Барятинською в Петербурзі на 25 дітей усіх станів і віросповідань безоплатно [18, с. 235]. Ці ясла належали до Відомства установ імператриці Марії. У другій половині XIX ст. у Петербурзі діяли вже 15 ясел, найзаможнішими з них були для дітей робітників фабрики товариства Російсько-американської мануфактури [18, с. 236]. Але до кінця 80-х рр. XIX ст. поширення в Російській імперії ясла не набули. На думку А. Ф. Селіванова, на початку XX ст. при фабриках у Росії діяло не більше 50 ясел, а всіх типів ясел та ясел-притулків на 1899 – 1900 рр. було не більше 200 [5, с. 22, 27].

Переважна більшість ясел знаходилася під управлінням Міністерства внутрішніх справ, а також підпорядковувалася Відомству установ імператриці Марії та Відомству православного сповідання.

Серед причин, які зумовлювали відкриття ясел-притулків для дітей, можна виділити такі: по-перше, високий рівень смертності серед немовлят і дітей раннього віку. Це було пов'язано й з тим, що діти залишалися без нагляду батьків, які вирушали на роботу. Як зазначав приват-доцент Імператорської військово-медичної академії О. М. Шкарин, майже половина дітей у Росії помирала, не досягнувши 5-річного віку [8, с. 1].

По-друге, необхідність правильної організації догляду за немовлятами та влаштування раціонального харчування дітей. А. Ф. Селіванов, член особливого відділу вченого комітету Міністерства народної освіти, член багатьох добродійних товариств у Російській імперії, підкреслював важливість дитячих ясел, вважав, що ці заклади необхідно влаштовувати в кожному селі [5, с. 20]. Найбільшим поштовхом до відкриття ясел у Росії в 1890 – 1900-і рр. стали, на думку доктора медицини В. В. Шенгелідзе, неврожай та епідемії [7, с. 216].

Одним із перших в Україні 29 січня 1889 р. у Харкові на Москалівській вулиці було створено денне сховище "Ясла" для бідних дітей. Відкрились ясла в пам'ять подій 17 жовтня 1888 р. (врятування царської родини під станцією Борки) за ініціативою та коштом дружини харківського міського голови Марії Миколаївни Фесенко [19, арк. 9 зв. – 10]. Ці перші харківські ясла з травня 1902 р. були передані під завідування Опікунства про бідних Спасо-Преображенської парафії [20, с. 74].

За офіційною статистикою, у Російській імперії в 1898 р. були зареєстровані ясла в 234 місцях. У них доглядали понад 25 тис. дітей віком від 2 тижнів до 14 років [7, с. 217]. На думку І. І. Апаріної та В. М. Попова, організації ясел у Росії сприяли такі чинники, як мешкання селян досить багатолюдними селами та крайня матеріальна незабезпеченість селян і фабричних робітників [9, с. 66].

У містах Російської імперії ще з другої половини XIX ст. набули поширення товариства "Ясла". У 1869 р. виникло Керч-Єнікальське благодійне товариство "Ясла" (Таврійська губернія), при якому 1898 р. було відкрито ясла на 30 дітей. У 1899 р. заклад відвідали 95 хлопчиків та 212 дівчаток [21, с. 809].

З 1902 р. функціонувало товариство "Ясла" в Харкові [22, с. 1]. Засновницею його була дружина професора Олена Пилипівна Брандт, знаходилося товариство за

університетським садом поблизу церкви Св. Пантелеймона. Товариство "Ясла" отримувало допомогу від міської думи (500 руб. на рік), а також на членські внески, пожертвування та відсотки з капіталу, який заповіла О. П. Брандт [23, с. 486]. У 1913 р. заклад відвідали близько 8,4 тис. дітей [23, с. 487]. У 1912 р. у Російській імперії нараховувалося 27 добродійних товариств, які завідували яслами [10, с. 24].

З 90-х рр. XIX ст. дитячі ясла почали відкриватись у сільській місцевості. Один із перших досвідів улаштування ясел під час літніх польових робіт 1898 р. детально описав А. К. Арнольд [2].

У селах Харківської губернії за ініціативою та при фінансуванні губернського земства (було асигновано по 400 руб. на повіт) у вигляді досвіду влітку 1900 р. відкрилися 12 ясел у шести повітах: Богодухівському – 1, Зміївському – 2, Ізюмському – 2, Куп'янському – 3, Лебединському – 3 та Старобільському – 1 [24, с. 1].

1904 р. ясла функціонували в семи селах Валківського повіту. У Новому Мерчику та Старому Мерчику вони були відкриті на кошти місцевої поміщиці С. І. Духовської, а в інших (селах Камишеватома, Знаменському, Високопільї, Олексіївці, хуторі Костев) – коштом земства [24, с. 22].

1905 р. у Лебединському повіті існувало вже 16 сільських ясел [25, с. 393]. Уперше того ж року завдяки земській асигнації та допомозі приватних осіб (нащадків Вейссе, Янковського заводу, економії Харитоненка та Тростянецької економії нащадків Кеніга) ясла відкрилися в Охтирському повіті в 14 селах [26, с. 401].

Улітку 1905 р. у семи повітах Катеринославської губернії (восьмий не надіслав звіт) відкрилися 26 сільських ясел, а в 1904 р. – 49 [27, с. 395].

На початку XX ст. відбувався сплеск у створенні ясел-притулків. У 1907 р. у науково-публіцистичній праці В. Карташова зазначав: "В настоящее время редкая губерния в Европейской России не имеет яслей. Это отрадное явление вселяет надежду на то, что не далеко то время, когда Россия вся покроется сетью таких симпатичных истинно-христианских учреждений, как ясли..." [18, с. 236]. Хроніка створення та діяльності ясел-притулків знайшла своє детальне відображення на сторінках періодики початку XX ст., зокрема в журналі "Трудовая помощь" [28; 29]. Як відзначав доктор медицини В. В. Шенгелідзе, сільські й міські ясла були організовані в 44 губерніях Росії, зокрема в Катеринославській, Подільській, Полтавській, Харківській, Херсонській та Чернігівській [7, с. 217].

Функціонували ясла, засновані за приватною ініціативою та на приватні кошти. У 1900 р. був відкритий притулок-ясла в с. Островчани Каменецького повіту Подільської губернії в 11 верстах від Кам'янця у власному маєтку спадкового дворянина Д. Т. Старжинського для підкинутих немовлят із метою опіки їх до 5 років. Притулок був розрахований на 10 дітей, яких мали годувати спеціально підготовленим коров'ячим молоком. Нехрещених мали охрестити в православній церкві. З 5 років цих дітей передавали на виховання до Кам'янець-Подільського дитячого притулку. Притулок-ясла імені Д. Т. Старжинського до відкриття Каменецького повітового опікунства був підпорядкований губернському опікунству ВУІМ. Опікуном притулку був призначений Д. Т. Старжинський [30, арк. 134 – 134 зв.].

Ясла створювалися також за ініціативою місцевих санітарних опікунств, апелюючи до високого рівня дитячої смертності. Усатовське санітарне опікунство в 1903 р. порушувало питання перед Одеською санітарно-виконавчою комісією про відкриття ясел у с. Нерубайському на 25 дітей віком від 1 до 8 років [31, арк. 1 – 3]. У 1904 р. літні ясла були відкриті також Пересипським санітарним опікунством. Дітей найбільш вразливих батьків приймали безоплатно за рекомендацією членів опікунства. Допускалось, за наявності вільних місць, приймати дітей за плату 5 коп. на день. За наявності у батьків можливості оплачувати перебування їх у яслах [31, арк. 13 зв. – 14]. Одеська міська управа виділила Пересипському опікунству на ясла 600 руб., а Усатовському – 400 руб. на літній період 1904 р. [31, арк. 15 зв.].

Притулок-ясла Усатовського санітарного опікунства був відкритий для відвідування дітей 6 лютого 1905 р., 10 лютого – освячений. Відкрились ясла завдяки

ініціативі лікаря В. М. Богущького – активного члена опікунства. Причиною відкриття закладу була гостра потреба через неврожай, безробіття, а також необхідність улаштування дітей запасних солдат. За кожне відвідування визначалася плата 5 коп., але через злидні оплачувати було нічим. Тому притулок діти відвідували безоплатно. За 1905 р. його відвідало 210 дітей віком від 2 до 10 років, навіть одна 4-місячна дитина [32, арк. 6 зв.]. Притулок-ясла відвідували також діти з інших сіл [32, арк. 8.]

Оскільки селяни часто скептично й недовірливо ставилося до створення ясел, санітарні та дільничні лікарі або священнослужителі проводили ретельну роз'яснювальну роботу з населенням з метою популяризації закладів. Роздавали спеціально підготовлену брошуру земського лікаря А. І. Шингарьова "Ясли-приюты для детей в деревнях во время летней рабочей поры" [6]. До речі, про популярність видання свідчить те, що до 1913 р. брошура видавалася шість разів! Цікаво, що сам А. І. Шингарьов у березні-травні 1917 р. став міністром землеробства Тимчасового уряду, а після арешту, у ніч із 6 на 7 січня 1918 р., був убитий караулом у Петропавлівський фортеці [33].

Розташовувалися ясла переважно в приміщеннях народних чи церковнопарафіяльних шкіл або в приватних сільських будинках. Діти перебували під наглядом дільничних лікарів або фельдшерів. Управління яслами здійснювали завідувачі та наглядачки. Обслуговували заклади няньки, кухарки та прачки. Ясла працювали в червні-серпні, тобто під час літніх польових робіт. У притулках опікувалися діти переважно віком від 1 до 10 років, в окремих випадках і до одного та старше 10 років. У яслах діти перебували вдень, а іноді й ночували. Робочий день тривав з 4 години ранку до 8 – 9 години вечора [34, с. 74].

Проблемними питаннями в діяльності ясел, як зрозуміло з детального звіту лікаря Р. Селіховської-Сич по Лебединському повіту Харківської губернії, були необхідність збереження майна (інвентаря), неефективне розташування приміщень ясел у населених пунктах та ставлення населення до ясел. Як зазначала лікар, ідейний бік ясел був не зрозумілим для селян, головне – безоплатна їжа. Причому селяни середніх статків охоче відводили дітей до ясел, а найбідніші – більш прискіпливо ставилися до безоплатної допомоги [34, с. 134 – 137]. Солдатки взагалі скептично ставилися до ясел, бо вважали, що можуть втратити земську допомогу на дітей [34, с. 143].

У період Першої світової війни ясла відкривалися за ініціативою Всеросійського опікунства материнства й дитинства, створеного в 1914 р. У Росії опікунство заснувало 343 сільські ясла в 1915 р. та 500 – у 1916 р. [13, с. 25]. У 1915 р. Св. Синод висунув пропозицію щодо створення в Росії особливих тимчасових дитячих притулків-ясел, залучаючи жінок з інтелігентних кіл. Загальне піклування про влаштування й утримання ясел покладалося на парафіяльні Опікунські Ради або парафіяльне духовенство, які мали співпрацювати з притулками Відомства установ імператриці Марії та відділами Всеросійського опікунства материнства й дитинства [35, арк. 37].

Висновки. У другій половині XIX ст. доброчинна діяльність набула поширення в різних сферах соціальних відносин, зокрема в системі дошкільної освіти. У радянські часи ясла й дитячі садки функціонували за рахунок фінансування держави та допомоги підприємств-шефів. Як влучно зазначив О. М. Донік, більшовицький режим подбав про формування міфу, що дитячі садки були завоюванням соціалістичної революції [36, с. 170 – 171], хоча, як доводить історія, створювалися вони набагато раніше встановлення радянської влади.

Поняття "ясла" в XIX – на початку XX ст. використовувалося в надзвичайно широкому сенсі цього слова й поширювалося на всі типи установ для денного піклування дітей: ясла, денні притулки, ясла-притулки, денні сховища. Вони мали важливе значення в охороні здоров'я дітей, а також у виховному, гігієнічному, фізичному та протипожежному плані. Дитячі ясла в Україні функціонували в містах і селах. Сільські відкривалися щороку влітку під час літніх польових робіт. Міські ясла-

притулки діяли протягом року постійно. Засновниками ясел у містах були приватні особи, добродійні товариства й опікунства. Ініціаторами створення сільських ясел виступали лікарі, громадські діячі, земства, повітові та губернські з'їзди лікарів.

Серед основних етапів створення та функціонування ясел-притулків в Україні можливо виділити такі: 1) кінець 1880 – 1890 рр.; 2) 1900 – 1914 рр.; 3) 1915 – 1917 рр.

Список використаних джерел та літератури

1. Фесенко М. Н. "Ясли", устройство и значение для бедного класса народа / М. Н. Фесенко. – Х.: Тип. "Южного края", 1887. – 16 с.
2. Арнольди А. К. Опыт устройства деревенских яслей / А. К. Арнольди // Трудовая помощь. – 1899. – № 2. – С. 173 – 180.
3. Арнольди А. К. Ясли и другие типы учреждений для дневного призрения детей / А. К. Арнольди // Трудовая помощь. – 1900. – № 8. – С. 231 – 263.
4. Арнольди А. К. Ясли. Опыт практического руководства к устройству яслей / А. К. Арнольди // Трудовая помощь. – 1901. – № 9. – С. 505 – 531; № 10. – С. 669 – 706; 1902. – № 1. – С. 1 – 25; № 2. – С. 161 – 189.
5. Селиванов А. Ф. Учреждения по призрению детей (воспитательные дома, ясли и приюты) / А. Ф. Селиванов // Энциклопедия семейного воспитания и обучения. – [СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1900]. – С. 1 – 32.
6. Шингарев А. И. Ясли – приюты для детей в деревнях во время летней рабочей поры / А. И. Шингарев: 6-е изд. – М.: Комис. по распр-нию гигиенических знаний в народе, 1913. – 32 с.
7. Шенгелидзе В. В. Характеристика яслей в России / В. В. Шенгелидзе // Общественное и частное призрение в России. – СПб.: Тип. имп. акад. наук, 1907. – С. 215 – 226.
8. Шкарин А. Н. Устройство и содержание в деревне летнего приюта-яслей. – СПб.: Б. м., 1907. – 24 с.
9. Апарина И. И. Государственное и частное призрение детей в дореволюционной России / И. И. Апарина, В. М. Попов. – М.: Изд-во Перспектива-НТЦ-"Развитие", 2000. – 95 с.
10. Елфимова Н. В. Становление и развитие социальной работы с несовершеннолетними в пореформенной России (60-е гг. XIX – начало XX вв.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 "Отеч. история" / Н. В. Елфимова. – М., 2003. – 26 с.
11. Агулина С. В. Становление и развитие воспитательно-благотворительных учреждений для детей в России, середина XIX – начало XX вв.: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "История педагогики" / С. В. Агулина. – М., 1996. – 18 с.
12. Бердова О. В. Благотворительность и детское попечение в Костромской губернии в XIX – начале XX вв. / О. В. Бердова // Благотворительность в России. Исторические и социально-экономические исследования. 2002. – СПб., 2003. – С. 193 – 205.
13. Лубенская Л. Летние сельские ясли в дореволюционной России / Л. Лубенская, М. Гиммельфарб // Летние сельские ясли на Украине. – Х., 1925. – С. 24 – 29.
14. Бабинская С. П. Детские воспитательные учреждения в деревнях России конца XIX и начала XX вв. / С. П. Бабинская // Ученые записки Моск. обл. пед. ин-та им. Н. К. Крупской: сб. ст. аспирантов. – М., 1964. – Т. 145. – Вып. 10. – С. 281 – 297.
15. Туманова А. С. Благотворительные общества губернского города: опыт регионального исследования. 1862 – 1917 годы / А. С. Туманова // Благотворительность в России. Исторические и социально-экономические исследования. 2002. – СПб., 2003. – С. 178 – 192.

16. Сергеев И. "Для лиц недостаточного состояния". Из истории благотворительности в Харькове / И. Сергеев // Акционерное дело. – 1991. – № 1. – С. 132 – 139.
17. http://en.wikipedia.org/wiki/Firman_Marbeau.
18. Картамышев В. Н. Благотворительность – лучший акт милосердия / В. Н. Картамышев // Мирный труд. – 1907. – № 4. – С. 95 – 115; № 6 – 7. – С. 233 – 290.
19. Державний архів Харківської області, ф. 3, оп. 282, спр. 265.
20. Отчёт о деятельности Попечительства о бедных Спасо-Преображенского прихода за 1907 год // Известия Харьковской городской думы. – 1908. – № 5. – С. 74 – 75.
21. Благотворительность в России: в 2 т. – СПб.: Тип.-лит. Ныркина, [1907]. – Т. 2. –
22. Устав общества "Ясли" в г. Харькове. – Х.: Тов-во "Печ. С. П. Яковлева", 1902. – 16 с.
23. Извлечение из отчёта общества "Ясли" в г. Харькове за 1913 год // Известия Харьковской городской думы. – 1914. – № 9 – 11. – С. 486 – 487.
24. Ясли-приюты в Харьковской губернии за 1904 год. Приложение к "Врачебной хронике" Харьковской губернии. – Х.: Тип. "Печат. дело", 1905. – IV, 165 с.
25. Ясли-приюты в Лебединском уезде, Харьковской губернии, в 1905 г. // Трудовая помощь. – 1907. – № 8. – С. 393 – 394.
26. Летние детские ясли в Ахтырском уезде Харьковской губ., в 1905 году // Трудовая помощь. – 1907. – № 3. – С. 400 – 406.
27. Ясли-приюты в Екатеринославской губернии в 1905 г. // Трудовая помощь. – 1907. – № 8. – С. 395.
28. Ясли-приюты, организованные летом 1908 г. в Купянском и Лебединском уездах, Харьковской губернии // Трудовая помощь. – 1909. – № 8. – С. 317 – 321.
29. Ясли-приюты в Старобельском уезде, Харьковской губернии, в 1908 г. // Трудовая помощь. – 1909. – № 6. – С. 85 – 89.
30. Державний архів Хмельницької області, ф. 39, оп. 1, спр. 7.
31. Державний архів Одеської області (Держархів Одеської обл.), ф. 16, оп. 79, спр. 52.
32. Держархів Одеської обл., ф. 16, оп. 81, спр. 174.
33. <http://ibyuu.narod.ru/etd.html>.
34. Ясли-приюты в Харьковской губернии в 1905 – 1906 гг. Приложение к "Врачебной хронике" Харьковской губернии. – Х.: Тип. "Печат. дело", 1907. – VII, 199 с.
35. Держархів Одеської обл., ф. 42, оп. 35, спр. 2802.
36. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.) / О. М. Донік // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 159 – 177.

SUMMARY

Treating a child as spiritual wealth of society has opened new forms of taking care of children; opening day nurseries as well belong to these forms. In the context of cultural and historical traditions there been considered the basic stages of opening orphanages in pre-Soviet Ukraine.

Key words: orphanages, children, guardianship, care, charity.

АННОТАЦИЯ

Отношение к ребёнку как к духовному богатству общества открыло новые формы заботы о детях, к которым относится создание детских яслей. В контексте культурно-исторических традиций рассматриваются основные этапы функционирования приютов-яслей в Украине в досоветский период.

Ключевые слова: ясли-приюты, дети, попечительство, забота, благотворительность.